

1) Mecmuatü'n-Nezair, düzenleyen Ömer bin Mezid

1436'da hazırlanan 614 yapraklık bu mecmua bir ön sözle başlar. 13. ve 14. yüzyıllarda yaşamış 84 şairin 397 şiiri ile mecmuayı düzenleyen ve dönemin şairlerinden olan Ömer bin Mezid'in kendi şiirleri yer almaktadır.

Mecmuatü'n-nezair'in Oxford'ta bulunan yazma nüshası Mustafa Canpolat tarafından transkripsiyonlu şekilde yayınlanmıştır. Son döneminde eserin Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde bir nüshası daha bulunmuştur.

2) Cami'ü'n-Nezair, düzenleyen Eğridirli Hacı Kemal

1512'de düzenlenen 496 yapraklık bu mecmuada 266 şairin ve Eğridirli Hacı Kemal'in kendi şiirleri yer alır. Eserin tek yazma nüshası İstanbul'da Bayezit Kütüphanesi'ndedir.

3) Mecma'u'n-Nezair, düzenleyen Edirneli Nazmi

1523'te derlenen bu mecmuada 360 şairin 5527 şiiri vardır. Bu mecmuanın yazma nüshalarının çokluğu onun mevcut nazire mecmuaları arasında en çok beğenilen tanınan ve yaygınlaşan nazire mecmuası olduğunu göstermektedir.

Mecma'u'n-Nezair üzerine Mehmet Fatih Köksal geniş bir inceleme ile 3 ciltten oluşan bir doktora tezi hazırlanmıştır.

4) Pervane Bey Mecmuası, düzenleyen Pervane Bey

Kanuni Sultan Süleyman'ın bendelerinden Pervane bey tarafından 1560'da derlenmiş olan bu mecmua 641 yapraktan oluşmaktadır ve yazma nüsha Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ndedir.

5) Metali'u'n-Nezair, düzenleyen Budinli Hisali

17. yüzyılda Budinli Hisali tarafından bu mecmua şiirlerin yalnızca matla beyitlerini içermesi bakımından diğer nazire mecmualarından farklılık göstermektedir. Mecmuada

matlalar vezin, kafiyelerine göre sıralanmıştır. Burada Hisali'nin kendi matlaları da yer almaktadır.

SÖZLÜKLER

A) Osmanlı Türkçesi Sözlükler

1) Lehçe-i Osmani, yazar Ahmet Vefik Paşa

Türkçe kelimelere geniş ölçüde yer veren ilk sözlüktür. Daha sonraki sözlük çalışmalarına öncülük etmiştir. Anadolu Türkçesinin ilk lügat kitabı olduğu söylenir.

Eserin 1. bölümünde Türkçe kelimeler yer alır. Aynı zamanda Batı dillerinden girmiş kelimelere de yer verilmiştir. Son bölümde de Arapça ve Farsça kelimeler bulunmaktadır. Çeşitli Türk lehçeleri hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir.

2) Lugat-i Naci, yazarı Muallim Naci

Bu sözlük Türkçeye Arapça ve Farsçadan girmiş kelimelerle Batı dillerinden gelen bazı kelimeleri içerir. Muallim Naci eserine bütün Arapça ve Farsça kelimeleri almamış edebî dilde çok kullanılanları almıştır. Kelimelerin Türkçe açıklamalarına tanıklar da gösterilmiştir.

Bu sözlükteki Arapça ve Farsça kelimelerin tespitinde orijinal biçimler değil Türkçede söyleniş biçimleri göz önünde tutulmuştur.

3) Kamus-ı Osmani, yazarı Mehmet Salahi

Türkçeye Arapça ve Farsçadan girmiş kelimeleri kapsar. Madde başı olan kelimelerin ilk harfleri harekelerine göre sıralanmıştır.

4) Kamus-ı Türki, yazarı Şemseddin Sami

Türk dilinde kullanılan Türkçe, Arapça, Farsça, Rumca, İtalyanca, Fransızca olmak üzere bütün kelimelerin toplandığı zengin bir sözlüktür.

5) Büyük Türk Lugati, yazarı Hüseyin Kazım Kadri

TDK tarafından yayımlanmış 4 ciltlik büyük boy bir sözlüktür. İlk iki cildindeki madde başladı Latin harfleriyle sıralanarak karşılıklarına eski harfi biçimleri yazılmıştır.

Yalnızca Anadolu Türkçesindeki kelimeleri değil diğer Türk lehçelerindeki kullanımlara da yer verilmiştir.

6) Redhouse

Redhouse lügati adıyla tanınan bu eser aslında bir Türkçe-İngilizce sözlük olmakla beraber Türkçenin kelime hazinesini içindeki bütün unsurları dikkate alarak bir bütün halinde verdiği için önemlidir.

Madde başı olan kelimeler eski harfli orijinal biçimleriyle verilmiş, karşısına kelimelerin okunuşu ve açıklaması Latin harfleri ile yapılmıştır. Madde başı olan kelimeler Arap alfabesindeki sıralanışına göre sıralanmıştır.

7) Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, yazarı Ferit Devellioğlu

Osmanlı Türkçesinde kullanılan Arapça ve Farsça kelimeleri içermektedir. Devellioğlu bu eseri hazırlarken daha önce yazılmış sözlüklerdeki madde başlarını taramıştır. Burada yer alan kelimeler madde başında Latin harfleri ile gösterilmiş, karşılığında eski harfi biçimler yer almıştır. Kelimelerin açıklamaları yine Latin harfleriyle verilmiştir.

8) Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, yazarı Mehmet Zeki Pakalın

Madde başı olarak yer alan kelimelerin geniş açıklamalarına yer vermesi bakımından önemlidir. Özellikle tarihî metinlerin çözümlenmesinde yardımcı bir kaynak özelliği taşıması bakımından da önemli bir eserdir.

B) Türkçe Sözlükler

1) Tarama Sözlüğü

Tarama sözlüğü 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Türkiye Türkçesiyle yazılmış eserlerden taranan ve bugün kullanımdan düşmüş ya da anlamı, yapısı değişik olarak kullanılan Türkçe kelimeleri tanımları ile birlikte veren bir çeşit tarihsel sözlüktür. İki dizi halinde 12 ciltten oluşan tarama sözlüğü 1935'ten 1977'ye kadar 42 yıl süren bir çalışmanın ürünüdür.

1943-1957 yılları arasında her biri A'dan Z'ye kadar tam bir sözlük olan 4 ciltlik tanımlarıyla tarama sözlüğü ortaya konulmuştur. Daha sonraki çalışmalarla ilk diziyi oluşturan bu 4 cildin söz varlığı bir araya getirilmiş, yeni taranan kelimelerle 1963-72 yılları arasında 6 ciltlik tarama sözlüğü ortaya konmuştur. Bu 6 ciltten sonra da 1974-1977 yılları arasında ekler ve dizinin ciltlerinin yayımlanmasıyla 8 ciltlik eser oluşturulmuştur.

2) Yeni Tarama Sözlüğü, düzenleyen Cem Dilçin

Tarama Sözlüğü'nün kullanım alanını genişletmek ve eski metinler ile ilgilenen herkesin kolayca yararlanabilmesi amacıyla tanıksız, tek cilt olarak düzenlenmesi ile oluşturulmuştur.

Bu tek ciltlik çalışmada madde başı olan bütün kelimeler çeviri yazıyla verilmiş, sözlüğün sonuna madde başı olan her kelimenin tarama sözlüğünde geçen bütün yazım biçimlerini içeren eski yazıdan yeni yazıya bir dizin eklenmiştir.

3) Derleme Sözlüğü

Türk Dil Kurumu tarafından 12 cilt olarak 1963'te son şekliyle yayımlanmıştır. Bu sözlükte madde başı olan kelimeler halk ağzından derlenmiştir. Kelimelerin anlamları hangi anlamın hangi yörelerde kullanıldığı gösterilmiştir. Tarama sözlüğünde yer almayan bazı kelimeleri bu sözlükte bulmak mümkündür.

C) Arapça-Türkçe Sözlükler

1) Kamus Tercümesi, Mütercim Asım

Kamus, Kamus Tercümesi, Okyanus adları ile yaygın olarak bilinen bu eser Firuzabadi'nin Arapçadan Arapçaya yazdığı sözlüğün Mütercim Asım'ın Türkçeye tercüme etmesiyle ortaya konmuştur. Bu sözlük biri 3 cilt biri 4 cilt olmak üzere iki kez basılmıştır.

Sözlüğün madde başlarının sıralanışı farklılık gösterir. Sıralamada Arapça kelimeleri oluşturan kök harfler esas alınmıştır. Bu nedenle bu sözlüğü kullanırken Arapçanın morfolojisinin bilinmesi gerekir.

2) Ahter-i Kebir, Ahteri (Karahisarlı) Mustafa

Ahteri tarafından düzenlenmiş olan bu sözlüğün çeşitli baskıları vardır. 1545'te yazılan bu sözlük Arapçadan Türkçeye bir sözlüktür. Sözlükte madde başında sözcükler sıralanırken Arap alfabesindeki sıra esas alınmıştır.

3) Vankulu Lugati

El-Cevheri'nin *Sihâh* Arapça sözlüğünün Vankulu tarafından yapılan tercümesidir.

D) Farsça-Türkçe Sözlükler

1) Burhan-ı Kâtı'

Mütercim Asım'ın Burhan-ı Kâtı' Farsçadan Farsçaya bir sözlük olup Burhan mahlaslı Muhammed Hüseyin b. Halefi Tebrizi tarafından yazılmıştır.

Mütercim Asım sözlüğün madde başı olan kelimelerin sıralamasında ilk harflerin harekelerini göz önünde bulundurmuştur.

2) Gencine-i Güftar (Ferheng-i Ziya)

Yeni harflerle basılan ilk Farsça-Türkçe sözlüktür. Bu sözlükte Farsça sözcükler önce asılları sonra parantez içinde okunuşları ile birlikte verilmiştir. Örnek olarak nakledilen beyitlerin asılları ve çevirileri bir arada bulunmaktadır. Yazar bu eseri hazırlarken pek çok sözlükten yararlanmıştıır.

3) Steingass